

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора **Розлуцької Галини Миколаївни** про дисертацію **Ратушняк Наталії Михайлівни** «Підготовка вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

1. Актуальність теми дослідження та зв'язок із відповідними програмами, планами, темами.

На сучасному етапі розвитку української держави проблема формування громадянської компетентності постає як основа національної безпеки. У цьому контексті дисертаційне дослідження Наталії Михайлівни Ратушняк, присвячене підготовці вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти, є своєчасним науковим пошуком, критично необхідною відповіддю на запити часу.

Актуальність теми дослідження зумовлена низкою глибоких суперечностей, які виникають на перетині нормативних вимог та реальної освітньої практики. З іншого боку, як слушно зазначає авторка, система підготовки вчителів, особливо на етапі післядипломної освіти, часто демонструє інертність, залишаючись орієнтованою на передачу предметних знань, а не на розвиток компетентнісного інструментарію педагога як фасилітатора громадянського становлення учнів.

Авторка доводить актуальність теми дослідження синхронізуючи її з глобальними та європейськими освітніми трендами. Дисертантка глибоко аналізує та імплементує у вітчизняний контекст положення Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи, демонструючи необхідність гармонізації української педагогічної практики з європейськими стандартами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Хмельницького національного університету в межах науково-дослідницької роботи «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (державний реєстраційний номер 0119U103663). Тема роботи затверджена вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 27.10.2022 р).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Аналіз дисертаційної роботи Н. М. Ратушняк дає підстави стверджувати, що здобувачкою отримано низку вагомих наукових результатів. Здійснено розробку та теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів. Цінність запропонованої моделі полягає в тому, що вона не є статичною схемою, а становить динамічну систему, яка інтегрує цільовий, методологічний, змістово-організаційний, результативний блоки. Визначено та верифіковано комплекс педагогічних умов, необхідних для ефективного функціонування розробленої моделі, а саме: 1) підвищення мотиваційно-ціннісної орієнтації вчителів; 2) оновлення змісту модулів підвищення кваліфікації; 3) використання цифрових технологій та штучного інтелекту (ChatGPT). Уточнено сутність та компонентну структуру феномену «готовність вчителя до розвитку громадянської компетентності учнів». Емпірично підтверджено ефективність запропонованої системи. Також, суттєво, що систематизовано вітчизняного та зарубіжного досвіду (зокрема країн ЄС) щодо розвитку громадянської компетентності, що дозволило виявити спільні тенденції та національні особливості, які були враховані при розробці змісту післядипломної освіти.

3. Нові факти, одержані здобувачкою.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Н.М. Ратушняк визначається

тим, що в ньому вперше на рівні дисертаційного дослідження комплексно вирішено проблему підготовки вчителів у системі післядипломної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів в умовах цифровізації та реформування освіти.

Уперше науково обґрунтовано та впроваджено педагогічну умову використання штучного інтелекту (ChatGPT) у процесі фахової підготовки вчителів громадянської та історичної освітньої галузі. Доведено, що генеративний ШІ може виступати ефективним інструментом сучасного педагога. Виокремлено та теоретично обґрунтовано специфічні педагогічні умови підготовки вчителів у міжкурсовий період, які враховують не лише методичний, а й ціннісний та цифровий виміри професійної діяльності. Розроблено цілісну модель підготовки вчителів громадянської та історичної галузі.

Уточнено зміст ключових понять дослідження: «громадянська компетентність учнів/вчителів», «підготовка/готовність вчителя до розвитку громадянської компетентності», «громадянська освіта», «ідентичність» у контексті сучасних викликів (гібридні загрози, інформаційна війна, цифровізація). Критеріальний апарат оцінювання професійної готовності вчителів, який доповнено комунікативно-рефлексивним критерієм.

Удосконалено змістове наповнення освітніх програм курсів підвищення кваліфікації, що дозволило наблизити зміст навчання до реальних потреб вчителів та вимог Держстандарту та методик проведення занять у системі післядипломної освіти через широке впровадження інтерактивних технологій, деліберативних практик, фасилітації та цифрових інструментів (Quiziz, Canva, Mentimeter, онлайн-ресурсів «Нова Доба»), що сприяє переходу від пасивно-репродуктивного до активно-творчого навчання дорослих.

Подальшого розвитку набули теоретико-методичні засади інтеграції громадянської освіти в історичну освітню галузь та підходи до неперервного професійного розвитку вчителів на засадах андрагогіки та компетентнісного

підходу, що передбачає врахування індивідуальних траєкторій розвитку та професійного досвіду педагогів.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Аналіз змісту дисертації та опублікованих праць Н. М. Ратушняк дає підстави для висновку про високий ступінь наукової обґрунтованості, достовірності та аргументованості отриманих результатів.

Достовірність наукових положень забезпечується методологічною виваженістю дослідження. Авторка використала комплекс взаємодоповнюючих теоретичних та емпіричних методів, адекватних меті та завданням роботи. Статистична значущість отриманих результатів підтверджена використанням методів математичної статистики. Використано репрезентативну джерельну базу (288 найменування, з яких 54 джерела – іноземними мовами).

Логічна структура дисертації, послідовність викладу матеріалу, чіткість формулювань та взаємозв'язок між розділами свідчать про високу культуру наукового мислення авторки. Висновки до кожного розділу та загальні висновки чітко корелюють із поставленими завданнями, що підтверджує завершеність дослідження.

Апробація результатів дослідження на 29 науково-методичних працях, включаючи статті у фахових виданнях та виступи на міжнародних конференціях, додатково підтверджує валідність наукових положень. Впровадження результатів у практику роботи кількох інститутів післядипломної педагогічної освіти (Хмельницького, Волинського, Луганського) та Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України є вагомим доказом практичної цінності та обґрунтованості розробок дисертантки.

5. Значення одержаних результатів для науки і практики.

Ретельний аналіз дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що отримані Н. М. Ратушняк результати мають вагоме значення як для розвитку педагогічної теорії, так і для удосконалення освітньої практики.

Теоретичне значення дослідження полягає у збагаченні теорії професійної освіти та андрагогіки новими знаннями про закономірності, принципи та механізми формування професійної готовності вчителів до громадянського виховання.

1. Розширено наукові уявлення про структуру громадянської компетентності вчителя як інтегративного особистісно-професійного утворення.

2. Поглиблено розуміння дидактичних можливостей цифрових технологій та штучного інтелекту у системі післядипломної освіти, що відкриває нові перспективи для досліджень у галузі цифрової педагогіки.

3. Обґрунтовано теоретичні засади інтегрованого підходу до викладання історії та громадянської освіти, що є важливим внеском у методику навчання суспільствознавчих дисциплін.

Практичне значення одержаних результатів є беззаперечним і полягає у розробці та впровадженні комплексу навчально-методичного забезпечення, яке готове до використання у закладах післядипломної педагогічної освіти.

1. Розроблено та апробовано оновлені навчальні програми та спецкурси для вчителів, наповнені актуальним змістом (теми щодо медіаграмотності, протидії маніпуляціям, делібератії, європейських цінностей).

2. Створено методичні рекомендації та комплекти практичних завдань (вправи, кейси, сценарії ігор), які допомагають вчителям реалізовувати компетентнісний підхід на уроках. Зокрема, авторська вправа «Для чого права мені як дитині...» та методичні вказівки до практичних занять з історії України мають прикладний характер і можуть бути безпосередньо використані у шкільній практиці.

3. Запропоновано інструментарій використання цифрових сервісів та ШІ,

що дозволяє підвищити цифрову компетентність педагогів та зробити процес навчання більш цікавим та ефективним для сучасних учнів.

4. Розроблений діагностичний інструментарій (анкети, тести, критерії оцінювання) може використовуватися методичними службами для моніторингу професійного розвитку педагогів та визначення їхніх освітніх потреб.

Матеріали дисертації можуть бути використані при розробці нових стандартів вищої та післядипломної освіти, підручників, навчальних посібників, а також при плануванні методичної роботи в закладах загальної середньої освіти.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Основні ідеї, висновки та матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані для подальших наукових розвідок та використані у практиці закладів післядипломної педагогічної освіти, вищої освіти, що здійснюють підготовку педагогів, органів управління освітою та центрів професійного розвитку педагогічних працівників.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертаційна робота Н. М. Ратушняк є цілісною, логічно завершеною науковою працею, яка вирішує важливе науково-прикладне завдання. Структура роботи є класичною та відповідає вимогам до докторських дисертацій. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Логіка викладу матеріалу чітко підпорядкована меті та завданням дослідження.

У першому розділі «Підготовка вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів як педагогічна проблема» здійснено глибокий теоретичний аналіз проблеми. Авторка проаналізувала генезу та сучасне розуміння понять «громадянська компетентність», «громадянська освіта»,

дослідила нормативно-правове забезпечення та зарубіжний досвід. Важливим досягненням розділу є обґрунтування структури готовності вчителя, що стало теоретичним фундаментом для подальшої роботи.

У другому розділі «Дидактичні засади підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти» представлено основні теоретико-методичні розробки авторки. Детально описано модель підготовки та обґрунтовано педагогічні умови. Цей розділ відзначається новизною, зокрема в частині інтеграції цифрових технологій та ІІІ. Опис дидактичного інструментарію є чітким і технологічним, що дозволяє його відтворення.

У третьому розділі «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти» наведено результати емпіричного дослідження. Представлено дизайн експерименту, методіку діагностики та детальний аналіз отриманих даних. Використання статистичних методів підтверджує достовірність висновків про ефективність запропонованої методіки. Позитивна динаміка змін у рівнях готовності вчителів експериментальної групи є переконливим доказом досягнення мети дослідження.

Висновки та узагальнення є конкретними, лаконічними та впливають зі змісту роботи. Список використаних джерел свідчить про ґрунтовну обізнаність здобувачки з темою. Додатки містять цінні практичні матеріали (анкети, описи вправ, приклади модулів), що ілюструють хід дослідження.

Оформлення дисертації відповідає державним стандартам. Мова роботи – наукова, термінологія використовується коректно. Зміст автореферату та опублікованих праць повністю відображає основні положення дисертації.

8. Повнота викладу основних результатів дисертації.

Вдало окреслено всі ключові результати: нові наукові положення сформульовані чітко, висновки виписано окремим розділом, що полегшує їх сприйняття. Висновки повністю відповідають поставленим завданням і підтверджують досягнення мети дослідження. У роботі систематизовано основні досягнення: визначено педагогічні умови та модель підготовки, проаналізовано ефективність її впровадження. Обсяг дисертації є достатнім для обґрунтованого викладення матеріалу, і вона не потребує суттєвого скорочення чи розширення. Додатки (аналіз даних, програми занять тощо) доповнюють основний текст і демонструють практичну реалізацію ідей автора.

9. Дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації).

Дисертація містить результати власних досліджень, і у ній належно оформлено всі посилання на використані джерела. За наявною інформацією, робота не містить випадків плагіату чи самоплагіату: викладено результати авторського дослідження, що підтверджується відповідною заявою в рукописі та якісно оформленою бібліографією.

10. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Високо оцінюючи актуальність, наукову новизну та практичну значущість дисертаційного дослідження Ратушняк Наталії Михайлівни, вважаємо за доцільне висловити певні міркування та зауваження дискусійного характеру:

1. У вступі (с. 30-32) авторка виокремлює низку суперечностей, але, на нашу думку, варто було б показати чи вдалося їх розв'язати у дослідженні.

2. У другому розділі (п. 2.1.3) авторка зосереджується переважно на позитивному, інструментальному аспекті використання цифрових технологій та штучного інтелекту (ChatGPT) як одній з ключових педагогічних умов та елемент

наукової новизни дослідження. Проте, варто було б звернути увагу на проблеми академічної доброчесності, можливості генерації «галюцинацій» (неправдивої інформації), упередженості алгоритмів тощо.

3. У тексті роботи авторка часто оперує конструкцією «громадянські та соціальні компетентності» як єдиним понятійним блоком. Виникає питання: чи здійснювала авторка чітке розмежування цих компетентностей?

4. Дисертаційне дослідження проводилося в умовах воєнного стану (2022–2025 рр.), тому вважаємо доречним фокус уваги на аспекті психологічної безпеки та травма-інформованого підходу та збереженні ментального здоров'я учасників освітнього процесу. Чи були інтегровані відповідні психологічні модулі в структуру підготовки вчителів?

5. Розроблені авторкою програми і вправи заслуговують схвалення, однак, на нашу думку, для підсилення практичної цінності не завадило б продемонструвати фрагмент одного з посібників або зразок завдань.

Висновок.

Дисертація Ратушняк Наталії Михайлівни на тему «Підготовка вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти» є завершеною, самостійною науковою працею, яка вирішує важливе науково-прикладне завдання розвитку професійної компетентності педагогів в умовах реформування освітньої галузі. Робота характеризується науковою новизною, теоретичною глибиною та значною практичною цінністю. Результати дослідження є достовірними, обґрунтованими та достатньою мірою відображені в наукових публікаціях.

Зміст дисертації повністю відповідає паспорту спеціальності **011 «Освітні, педагогічні науки»**. Висловлені зауваження та побажання мають дискусійний характер, стосуються переважно перспектив подальшого розвитку теми і не

впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертаційна робота Ратушняк Наталії Михайлівни відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022), а її авторка, **Ратушняк Наталія Михайлівна**, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань **01 «Освіта/Педагогіка»** за спеціальністю **011 «Освітні, педагогічні науки»**.

Опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Галина РОЗЛУЦЬКА

